

Telepítéspolitika Kárpátalján a két világháború között ^[1]

„Az idetelepített ruszinok földjeit azért bátorkodunk kérni, mert őket a csehek szlávósító célzattal helyezték el köztünk. Valamennyien olyanok, akiknek a csehszlovák rendszerben érdemeik voltak, és a minket illető földeket ezen érdemeik elismeréseképpen kapták. Úgy érezzük, hogy a magyar nemzetet is képviselő magyar királyi kormány nem szentesítheti azokat az intézkedéseket, melyek egy, a magyarsággal ellenséges beállítottságú szláv faji imperializmust szolgáltak.” (Részlet Bótrágy község előljáróságának Teleki Pál miniszterelnökhöz címzett, 1939. július 23-án kelt leveléből)

Bevezető

Az első világháború következtében létrejött első Csehszlovák Köztársaság legszegényebb területe minden kétséget kizáróan *Podkarpatska Rus*, vagyis Kárpátalja volt. Míg a köztársaságban összesen a lakosság 39,57%-a dolgozott a mezőgazdaságban és 33,8%-a az iparban, addig Kárpátalján ez az arány egészen más viszonyokat tükrözött. A helyi lakosok 67,63%-a dolgozott a mezőgazdaságban és erdőgazdaságban, az iparban és kézműiparban viszont mindösszesen 10,41%. A köztársaság első évtizedében országosan egyértelmű modernizáció zajlott le, 1930-ra kiegyenlítődött az ún. primer és a szekunder szektorban dolgozók aránya. Kárpátalján ezek a folyamatok nem mentek végbe, tíz év alatt alig 1,5%-kal növekedett az iparban dolgozók száma.^[1] Részben ennek okán, a korszakban rendszeresen előfordult, és a történészek értékelésében is gyakorta felbukkan, hogy a csehszlovák kormányzat szemére vetik: nem tettek eleget a köztársaság legkeletibb területeinek modernizálásáért, sőt, egyenesen „gyarmatosító” jelzővel illetik a csehszlovák gazdaságpolitikát.^[2] Az kétségtelen, hogy az utódállamok közül Csehszlovákia indult gazdaságilag a legjobb alapokkal, hiszen a Monarchia területének 33%-át tudhatta magáénak, a volt dualista állam gazdasági potenciáljának 70%-át.^[3] Ily módon joggal bizakodhattak abban a helyi lakosok, hogy a gazdasági fejlődés a keleti végeken is megnyilvánul. A korszak gazdaságfejlesztési eredményei a mai napig szemmel láthatóak, hisz jelentős infrastrukturális beruházásokat hajtottak végre a térségben. A legnagyobb társadalmi hatást azonban a földreformmal kívánták elérni. Az 1919-ben meghirdetett program gyökeresen szeretne volna megváltoztatni a terület birtokstruktúráját és tulajdonviszonyait. Az óriási földbirtokok, mint a Schönborn–Buchheim-uradalom, vagy a Teleki-domínium felosztása azonban nem hozta meg a várt sikert. Bár a birtokreform mai napig is észlelhető eredményeként telepes falvak jöttek létre Kárpátalja alföldi vidékén, és az ún. lefoglalási törvénynek is eleget tett az államhatalom, azonban az így keletkezett földalap 20%-át sem osztotta ki az igénylők között a program lebonyolításáért felelős Állami Földhivatal (ÁFH).

1919. április 16-án fogadták el a törvényt, amely elrendelte a 150 hektárnál nagyobb mezőgazdasági területek vagy a 250 hektárnál nagyobb összterületű birtokok lefoglalását.^[4] A földreform végrehajtó testülete 1919-től 1935-ig az ÁFH volt, amely közvetlenül a minisztertanácsnak volt alárendelve, és rendkívül széles jogkörrel rendelkezett. Podkarpatszka Ruszban is felállították a kiutalási biztosok hivatalait Ungvár, Munkács, Técső és Beregszász központokkal.^[5] Ezt követően 1920. szeptember 1-jén adták ki azt a rendeletet, amelynek értelmében Kárpátalján „minden haszonélvező, birtokos, társtulajdonos, állampolgárságra való tekintet nélkül, kilencven napon belül köteles bejelenteni 150 hektárnál vagy 260 kat. holdnál nagyobb földterületét”.^[6] Ezzel kezdetét vette a földbirtokok lefoglalása, felmérése és szétosztása, amiből rendkívül hosszan elhúzódó folyamat lett, és teljesen soha nem fejeződött be. 1932-ből származó adataink tanúsága szerint Podkarpatszka Rusz összterületének 18,83% át foglalták le. Ez némileg alacsonyabb szám, mint Szlovénia esetében, ahol ez az arány 28,7% volt.^[7] Meg kell említenünk, hogy a lefoglalási törvény Podkarpatszka Rusz területének megközelítőleg 24,67%-át érinthette volna. A lefoglalt 238 908 hektárnyi területen – amelyből 45 379 hektár volt földművelésre alkalmas, a maradék terület nagyrészt erdőség volt –, kezdtek meg a földosztást.^[8] A földreform a köztársaság legkeletibb tartományában az 1931-es adatok szerint 258 települést és legalább 121 földbirtokost érintett.^[9] Ezeken a területeken kezdődött el a földreformmal szoros összefüggésben a telepes falvak létrehozása.

Földbirtokhivatal. Form. III.

Hirdetmény

a lefoglalt nagybirtokok felosztásában való részesedés iránti kérvények benyújtására vonatkozólag.

A *gati* nagybirtok (major, gazdaság), mely a *gati* kataszteri községek területén, *Aranyos* bírósági járásban és *Aranyos* közigazgatási járásban fekszik, az 1920 évi január hó 30-án kelt 81 sz. (sb. zák a nar.) törvény értelmében a földfelosztási akció (eljárás) tárgyát képezi.

A felosztásra kerülő lefoglalt földterület kitesz összesen *3116* ha-t, ebből szántóföld ha, rét ha, kert ha, szőlő ha, legelő ha, erdő ha, halastó ha, egyéb föld ha.

A gazdasági épületeken kívül az átvett összességhez tartozik még:

Földet kaphatnak:

1. Egyes polgárok és pedig kisbirtokosok zsellérek, kisparosok, mezőgazdasági alkalmazottak, erdei alkalmazottak és földműveltek, különösen pedig **legionáriusok és a cseh-szlovák fegyveres erői katonáihoz tartozók, ugyancsak azoknak hátramaradottjai**, kik mint olyanok a házárt estek el vagy a hadiszolgálat következtében haltak meg,
2. egyesületek, melyek az 1. alatt felsoroltakból állanak,
3. nyilvános önkormányzati közületek, testületek és közüintézetek (hivatalok), valamint nem haszonnyerési céllal alakult egyesületek,
4. földmives és fogyasztási szövetkezetek,
5. községek és egyéb nyilvános testületek,
6. egyéb jogszemélyek, tudományos, emberbaráti és más közhasznú intézetek.

Földet nem kaphatnak:

1. A kik nem cseh-szlovák állampolgárok, kivéve, ha két év alatt megszerzik,
2. kik oly bűncselekmények miatt lettek elítélve, melyek maguk után vonják a községi választójog elvesztését, míg az ítélet hatálya fennáll, azután pedig azok, kik erkölcsileg kifüggesztés alá esnek,
3. kik testi vagy lelki fogyatkozások miatt képtelenek elegendő tenni a földfelosztás által elérni kívánt céloknak, kivéve ha a hadirokkant ellátásáról van szó és a kérelmező családja pótolni képes az ő munkaképtelenségét (alkalmatlanságát).

A földfelosztásban való részesedés iránti kérvények a jelen hirdetmény kifüggesztésétől számított 14 nap alatt, azaz 1923 évi *augusztus 26* -ig nyújtandók be, hivatalos nyomtatványokon (blankétákon) két példányban. Ezen hivatalos nyomtatványok (blankéták) a *3* K-ért kaphatók a községi hivatalnál, a földbirtokhivatal biztosánál, a körüln hivatalnál vagy pedig a földbirtokhivatalnál. A nem hivatalos blankétákon benyújtott kérvények nem lesznek tekintetbe véve.

A bejelentési ívek kitöltött nyomtatványai benyújtásuk előtt az adatok valódiságát illetőleg a kérelmező lakóhelyének községi hivatala által megerősítendő, azon körülmény pedig, hogy van-e a kérelmezőnek saját földje, az illetékes adóhivatal által is igazolandó.

A legionárius kérelmezők az illetékes katonai hatóság által kiállított igazolvánnyal vagy pedig más módon (legionárius igazolvánnyal stb.) kötelesek igazolni, hogy 1918 évi okt. 28-án előtt léptek be a legióba.

Hogya egyesület a kérelmező, ugy köteles a kérvény mindegyik nyomtatványához hozzacsatolni a hatóságilag jóváhagyott alapszabályok vagy a kezelési rend egy-egy példányát és a tagok névjegyzékét hivatásuk és eddigi földbirtokuk megjelölésével.

A kérelmezők kérvényeiket lakóhelyük illetve székhelyük községi hivatalához nyújtják be. — A községi hivatal elismervényt ad a kérelmezőnek a kérvény benyújtásáról, minden egyes kérvényt folyó számmal ellátva bevezet a beérkezett kérvények jegyzékébe és a fent említett határidő leteltével a helyi biztosnak ad át.

A fenti módon kötelesek benyújtani kérvényeiket azon kérvényező is, kik az egész átvett összességet vagy annak egy részét cserébe akarják megszerezni saját le nem foglalt birtokukért.

A kérvények kitöltéséhez szükséges utasításokat és tanácsokat az érdekeltek megkaphatják a községi hivataltól, a körületi és helyi tanácsbizottságok tagjaitól, valamint az arra kijelölt időben a helyi biztostól.

Kelt *Aranyos* 1923. évi *augusztus 3.* n.

Dr. Viskovszky s. k.
a földbirtokhivatal elnöke.

[2]

Korabeli hirdetmény a földosztásról

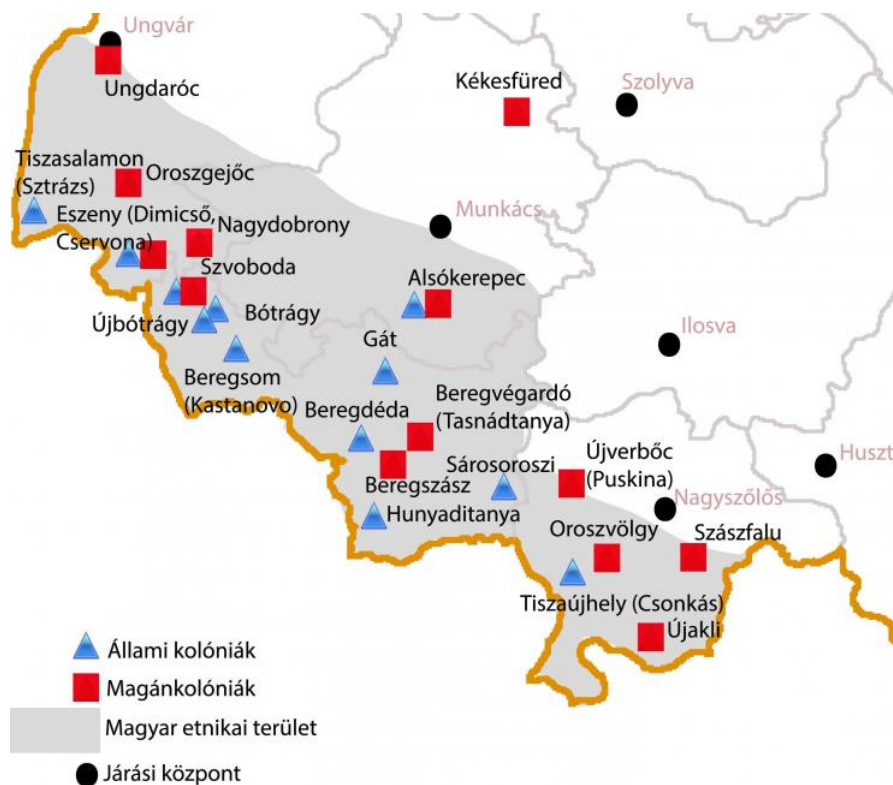
Forrás: NACR, Fond 705/5, inv. 20, karton 49.

A cseh-szlovák kormány, illetve a földreform végrehajtásával és szervezésével megbízott szakemberek hivatalos retorikájukban alapvetően gazdasági szerepet szántak az intézkedéssorozatnak. Az ÁFH által a regionális hivataloknak küldött rendeletekben azonban a telepítéspolitikával kapcsolatosan egyéb nézőpontok is megjelentek. A földreform alá vont területeken megkezdett telepítések legkorábbi tervei már 1922-ből ismertek. Ezek szerint elsősorban Kárpátalja alföldi, magyarlakta területein terveztek földet osztani a telepések számára. Az érintett települések, valamint lakott helyek jelentős része stratégiaileg fontos helyen, a vasútvonal mentén helyezkedett el. Egy 1925-ben keletkezett dokumentumból – mely a helyi szervek számára a Prágából küldött instrukciókat tartalmazta – kiderül, hogy a telepítések célja egyebek mellett „Kárpátalja belső politikai és társadalmi konszolidációjának elősegítése”; azt is megszabták, hogy „a kolonizáltak fele cseh és azonos részben kiválasztott megfelelő ruszinság legyen.” (Lásd az 1. számú dokumentumot!)

Kárpátaljai telepések által az 1930-as években készített határozat szövegében a következő olvasható: „A telepések feladata a szláv kultúra és szláv nyelv védelme és a Köztársaság védelme.” [10] Beszédés az első kárpátaljai telep, a Tiszasáralom melletti Sztrázs elnevezése is, ami magyarul őrhelyet jelent. A telepítésre kiválasztott személyeket nagy műgonddal válogatta a felelős hivatal „erkölcsi és gazdasági szükségyszerűség szempontjából”. [11]

Akárcsak a köztársaság egyéb területein, úgy Kárpátalján is a telepítések két típusát különböztetjük meg: az állami, valamint a magántelepítéseket. Az első az igénylők csoportos, államilag szervezett földhöz juttatását jelentette. A magántelepítések során pedig a földreform hatálya alá került birtokosok a földbirtokos adott el telkeket telepéseknek. Az állami telepítések Kárpátalján három szakaszban zajlottak: 1922 és 1924 között, 1926-ban, valamint 1928 és 1934 között. Ezek során 12 állami kolóniát hoztak létre, melyek 11 települést érintettek. A köztársaság különböző részeiről alapvetően cseh, morva, valamint elenyésző számú szlovák, de leginkább ruszin telepes költözött az alföldi vidékre. Az államilag szervezett telepítések során a telepés falvakba több mint 1100 fő költözött, akiknek valamivel több mint 50%-a ruszin nemzetiségű volt. Az 1930-as években keletkezett hivatalos jelentések szerint a magántelepítések során földet szerzett telepés családok szintén Kárpátalja hegyvidéki területeiről érkezett ruszinok voltak.

A kolonizáció két típusa Kárpátalján összesen 21 települést érintett. Az állami telepítések során 289 család, a magántelepítések során 317 család kapott földterületet, és a kor népesedési adatai alapján feltételezhető, hogy a legszerényebb számítások szerint közel 2500 fő költözött Kárpátalja alföldi területeire. A telepítések azokban a falvakban, ahol a kolonizáció megtörtént, okoztak bizonyos etnikai változásokat. Megvizsgálva az érintett települések etnikai összetételének változásait, megállapítható, hogy a magyar – nem magyar etnikai arány nem változott 10%-nál nagyobb mértékben. [12] A földreformmal összekapcsolt kolonizáció céljai ugyanúgy többrétűek voltak Kárpátalján, mint a köztársaság egyéb területein. A tervekből, de még inkább az azt követő gyakorlatból jól látszik, hogy a telepítések célja szláv etnikumúak betelepítése Kárpátalja alföldi, magyarlakta, az ott húzódó vasútvonal és a közeli határszakasz miatt stratégiaileg jelentős területeire. A legionárius telepések a köztársaság védelmére felkészülve érkeztek határ menti új otthonaikba.

Az állami és magántelepek Kárpátalján

A szerző saját készítésű térképe

A kolóniákon önálló parasztgazdaságok és bizonyos mértékű feldolgozóipar kialakítását tervezték, azonban a telepek gazdasági működése sok nehézségbe ütközött. Ezek közül a gazdasági válság következtében megfigyelhető általános romlás ugyanúgy megemlítendő, mint a hegyvidéki telepések alföldi gazdálkodásra való nehézkes átállása vagy a telepések hiányzó alaptökéje. A telepítések jelentős pénzügyi befektetéseket követeltek a mindenkor kormányzattól, melynek nemcsak ezekkel a nehézségekkel, de a hegyvidéki ruszinok telepítésekkel szembeni averzióival is meg kellett küzdenie. A telepítéseket egyébként a helyi politikai ellenzék sem üdvözölte. A magyar érdekvédelmi szervezetek kifejezetten sérelemnek tekintették a szláv lakosság földhöz juttatását magyar etnikai területen, a ruszinok pedig kevesellték azt az erőfeszítést, amit a csehszlovák állam a helyi ruszinság életkörülményeinek javításáért tett. Bár Prága gazdasági és szociális szükségszerűségként beszélt a telepítésekről, azok gazdaságélénkítő jellege erősen kétségbe vonható. Szinte valamennyi forrás a telepések gazdaságának alacsony színvonaláról és alacsony hatékonyságáról tanúskodik. **(Lásd a 2. számú dokumentumot!)** Ennek oka részben a telepések mezőgazdasági munkálatokban való tapasztalatlansága, részben pedig a földigénylők anyagi helyzete volt, aminek következtében nem tudták a telepítésekkel járó költségeket fedezni, illetve az azokra felvett hiteleket törleszteni. Ugyanakkor megállapítható, hogy az állam jelentős összegeket fektetett a telepek építésébe, infrastrukturális fejlesztéseibe vízügyi, elektromos, útépitő és egyéb munkálatok révén, melynek nyomait a telepítések által érintett vidékek mind a mai napig magukon viselik. Az 1930-as évek közepére ugyan keletkeztek még nagyarányú telepítési tervek, melyek megvalósulásuk esetén radikálisan átalakították volna a kárpátaljai alföld lakosságának etnikai arculatát, azonban ezeket a fent említett okok miatt már nem hajtották végre.

Telepes ház építése

Az 1938. november 2-án aláírt első bécsi döntés körüli időszakban a cseh, a szlovák, a morva telepeseket evakuálták a területről, azok ingatlanait szociális programok révén használták fel. A ruszin telepések azonban megtarhatták ingatlanszerzéseiket, mivel a magyar kormányzat a visszacsatolt terület konszolidálása érdekében a ruszinokat nem kívánta megfosztani telkeiktől. Ezzel a politikával a magyar kormányzatnak érzékenyen kellett egyensúlyoznia a helyi magyar közösség igényei és a ruszinok irányába megnyilvánuló politikai szándékok között. **(Lásd a 3. számú dokumentumot!)**

A csehszlovák kolonizáció revíziója így Kárpátalján nem ment végbe; a második világháborút követően ezek a települések nagyobb arányú, immár szovjet telepítések célpontjává váltak. Napjainkban tizenkét település hordozza etnikai arculatán a telepítéspolitikák nyomát.

A kárpátaljai telepítési politika kutatására igen gazdag levéltári forrásanyag áll a kutatók rendelkezésére. A téma kutatásához a leghasznosabb iratanyagot a Cseh Nemzeti Levéltárban őrzik, ahol a Csehszlovák Állami Földhivatal fondján kívül egy külön fond csak a kárpátaljai földreform során keletkezett terjedelmes mennyiségű dokumentumokat tartalmazza. Az elszánt kutató Ukrajnában is kielégítheti a témával kapcsolatos kíváncsiságát: a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi részlegén őrzik a Csehszlovák Állami Földhivatal Ungvári Kerületi Irodájának anyagait. A telepés falvak bécsi döntés utáni sorsáról pedig természetesen a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában lehetünk forrásokra, főként a Miniszterelnökség Nemzetiségi és Kisebbségi Osztályának, valamint a Külügyminisztérium Gazdaságpolitikai Osztályának dokumentumai között.

Alább három forrás közlésével ízelítőt kívánok adni a kárpátaljai telepítések különböző nézőpontjairól. Az első forrás a prágai vezetésnek a telepítések helyszíni megvalósításával kapcsolatos kívánalmait tartalmazza. A második egy emlékirat, amelyet a Kárpátaljára telepített légionáriusok írtak több kormánytag számára, megfogalmazva benne panaszait, a telepés falvak gazdasági nehézségeit. Az utolsó forrás pedig a telepítések által érintett egyik kárpátaljai falu magyar közösségének a hozzájuk költözött ruszin telepésekhez való viszonyába enged betekintést.

Dokumentumok

1.

Az Állami Földhivatal levele az ÁFH Ungvári Kerületi Irodájának a kárpátaljai telepítések ügyében Ungvár, 1925. december 1.

– részlet –

Állami Földhivatal

Kerületi Iroda

Ungvár

3091/25. sz.

1925. december 1., Ungvár

Válasz esetén ugyanezt a számot tüntessék fel.

Tárgy: Kolonizáció Podkarpatszka Ruszban

Állami Földhivatal

IV/4. osztály

Prága

Arra való tekintettel, hogy a helyszíni vizsgálat lezajlott a Wetzler Bernát, Kass Ivorné, Jasztrabszky Kálmán és a bótrágyi[13] szövetkezet nagybirtokain, amelyeket be kell vonni a telepítési programba a következő évben, a Kerületi Iroda úgy véli, hogy figyelmeztetnie kell az alábbi körülményekre:

1. A Kerületi Iroda további 1200 igénylő számára hirdetett földosztást a telepítési alap terhére, köztük 1000 ruszinnak, közülük egyesek letelepítése 20–30–50 ezer, vagy még több csehszlovák koronába kerülne. Ugyanakkor egyéni igénylők is jelentkeztek a helyi földhivataloknál, ami felvetette a véleménycsere lehetőségét a telepítések kérdésével és lehetséges módjaival kapcsolatban a Kárpátalján szerzett tapasztalatok alapján.

Ebből kifolyólag a jelenlegi helyzetet a következőképpen lehet jellemezni:

A kolonizáció szükséges a mezőgazdasági fejlesztés szempontjából, ugyanakkor feladata a Podkarpatszka Rusz belső politikai és társadalmi konszolidációjának elősegítése. Telepíteni vegyesen szükséges: a kolonizáltak fele cseh és azonos részben kiválasztott megfelelő ruszinság legyen. Ily módon elérhetjük a fejlett cseh földművelő telepések és a ruszinok közötti barátságos kapcsolat kialakulását és egymás jobb megismerését, ezek a körülmények pedig további impulzusként ösztönözhetik a ruszinokat, hogy érdekeltek legyenek a csehek munkájában. Kizárólag csehek telepítése jelentős felháborodást váltott ki a helyi lakosságból. Az 1923-ban Bányában[14] létrehozott légionárius kolónia volt az oka, hogy Dr. Kaminszki[15] és Dr. Gagatkó[16] képviselők a Podkarpatszka Russzal foglalkozó tanácskozáson elfogadhatatlannak nevezték a telepítéseket a ruszinok bevonása nélkül. Csak cseh igénylők telepítése minden bizonnyal magával vonná a ruszinok gyűlöletét a cseh kolonistákkal szemben, és a ruszinok elégedetlensége megnehezíti a cseh[17] hatalom felállítását, különösen a kolonizálni kívánt területen. Ilyen körülmények között a cseh kolonisták és a ruszinok együttműködése semmiképp nem lenne lehetséges.

Természetesen a földhivatal elismeri, hogy a ruszin igénylők nem rendelkeznek azokkal az anyagi eszközökkel, melyek lehetővé tennék a kezdeti beruházások fedezését az általában kiutalt birtokméreteken, viszont kívánatos lenne, hogy a lehetőségeiknek megfelelően történjen meg számukra 12–20 kat. hold kiosztása, amín maguk kezdenének építkezésbe a Podkarpatszka Ruszban jelenleg elérhető lehetőségek szerint. Előbb lakóépületeket, istállókat, ólakat építenének, amelyeket saját maguk képesek felépíteni, befedni szalmával vagy gyékénnyel, amivel a terület bőségesen ellátott. Amíg majd 5–6 aratás után már elsajátítják a fejlettebb cseh kolonisták módszereit.

[...]

Josef Jirkovský

elnökhelyettes

2.

A bótrágyi „határörtelepek”[18] emlékirata Josef Černý[19] csehszlovák belügyminiszterhez

Bótrágy, 1934. június 1.

A Csehszlovák Köztársaság Belügyminisztériumának

Prágába

A podkarpatszka ruszin és kelet-szlovákiai határörtelepek a tisztelt Miniszter Úr engedélyével szeretnék Ön elé tárni fájdalmaikat és bánatukat, s kéri a gyors segítséget családjaik élete védelme érdekében.

A földreform keretében Csaptól Beregszászig a vasúti fővonal mentén 252 telepes birtokot hoztak létre a vasút és a határ védelmére. A létrehozott birtokok általában 9–25 hektárosak, ez a birtokméret azonban nem elegendő önellátó gazdálkodás folytatásához. A telepítések szakértői tapasztalat nélkül zajlottak le, így a gazdálkodás hatékonysága csatlóást keltő. A telepítések árvízi területen történtek a Tisza, a Borzsa és a Bodrog völgyeiben. A föld teljesen áthatolhatatlan, mocsaras, művelésre alkalmatlan. Az éghajlat szárazföldi, jelentős csapadékmennyiség nélkül, ha van csapadék, az általában kora tavasszal vagy ősszel esik, ami károsan érinti a művelést és a betakarítást. A kolóniákat nemzeti és stratégiai célból hozták létre tisztán magyar etnikai területen, a telepítéseket elhagyott, kiégett, leromlott nagybirtokokon vitték véghez. A földet kimerítették, nem művelték, évtizedekig csak legelőként használták, így az állatok kőkeményre taposták. Annak ellenére a földreformról szóló törvény értelmében a föld kiutalási ára magas volt, és mi is drágán kaptuk meg.

Ráadásul az elmúlt három évben egyenesen a tulajdonostól is meg lehet venni a földbirtokot, olcsóbban, mint a mi kiutalási áraink voltak. Minket az ösztönzött a telepítésekben való részvételre, hogy azt hittük, majd nem kell fizetnünk a földért. Reméltük, hogy a gazdaságunk hozamából részletekben kifizethetjük majd a tartozásunkat. A lakó- és gazdasági épületeket az ÁFH[20] tervei szerint kellett felépítenünk, annak érdekében, hogy kamatmentes hitelt kaphassunk. Az építkezések a hozamhoz képest aránytalanul drágák voltak és nem hatékonyak. Az építkezések a telepek utolsó megtakarításait is felemésztették, és a műveléshez szükséges állatokat és technikai eszközöket (amelyek megvásárlására az ÁFH szervei köteleztek minket) már csak hitelből tudtuk fedezni. A vetőmag és takarmány, valamint a földműveléshez szükséges eszközök megvásárlásával a telepek adóssága (a kiutalási árat és az építkezéseket is beleértve) kataszteri holdanként meghaladta a 6000 csehszlovák koronát. A kezdeti években, 1928–1933 között olyan szegényesek voltak az aratások, hogy az állami vetőmagakció nélkül parlagon maradtak volna a földek. A vetőkukoricát és vetőburgonyát, amit hitelre kaptunk, még mindig nem tudtuk sem visszaadni, sem kifizetni. Ebben az évben katasztrófánk a tetőpontjára hágott! Tavasztól egy csepp eső sem esett kiszáradt, repedezett földjeinkre, lóval is alig tudjuk feltörni. A tavaszi búza, a kukorica, a krumpli, a répa egyáltalán nem kelt ki, a mezők puszták, az állatok az istállóban éheznek. A takarmánynövények sem keltek ki. Mi lesz így a jószágainkkal? Ki és mennyiért fogja megvásárolni marháinkat, amelyeket kénytelenek vagyunk eladni, amikor 300–500 csehszlovák korona darabja? Tudjuk, hogy aszály sújítja az egész köztársaságot, de olyan szörnyű állapotok, mint az ártereken, sehol nincsenek. Ezeken a területeken hozták létre a telepes falvakat.

Feléljük utolsó tartalékainkat a tavalyi betakarításból, de jószágaink számára már nem maradt takarmány. Ruháink és cipőink elhasználódtak, újra nincs pénzünk. Hitelt nem tudunk felvenni, segítséget senkitől nem kapunk. Az ÁFH Elnökségében kéréseink jóindulattal találkoztak, azonban a hivatal nincs megfelelően tájékoztatva a telepek helyzetéről. A termelés felülvizsgálata felületesen, vagy sehogyan nem történt meg, holott arra már tavasztól vártunk. Az ÁFH-val való érintkezésünk közvetett, az Ungvári Kerületi Irodán keresztül. Arra nincs lehetőségünk, hogy magunk utazzunk Prágába panaszainkra és nehézségeinkre segítséget és enyhítést kérni. Az ÁFH telepek helyzetéről szóló jelentéseinek tartalma számunkra nem ismert.

Segítségkérő memorandumunkkal megkerestük Bradač[21] miniszter urat, Ch[a]loupka[22] elnök urat, Beneš[23] miniszter urat és Beran[24] miniszter urat. Régóta hiába várjuk kívánságaink kielégítését.

Minden további reményünket az ön kezébe helyezzük, tisztelt Miniszter Úr és kérjük:

hogy azonnali hatállyal állítson fel az ÁFH elnöksége egy bizottságot mezőgazdasági szakemberekből, akik a helyszínen megvizsgálják termelő tevékenységünket, és meghatározzák azokat az intézkedéseket, amelyekkel meg tudják őrizni egzisztenciánkat és magát a telepítések céljait is.

Bótrágy kolónia, 1934. június 1.

nyolc sajátkezű aláírás

Az irat jelzete: NACR, fond 705/5. inv. 91. karton 191 – Cseh Nemzeti Levéltár, Állami Földhivatal, Kárpátaljai nagybirtokok – Gépelt másolat. A szerző saját fordítása.

3.

Bótrágy község előljárásiának levele Teleki Pál miniszterelnökhöz

Bótrágy, 1939. július 23.

– részlet –

Nagyméltóságú Magyar Királyi Miniszterelnök Úr[25]

Kegyelmes Urunk!

Alulírott Bótrágy község előljárásiának az alázatos kéréssel fordulunk Nagyméltóságodhoz, hogy az általános felvidéki földbirtokrendezés folyamán színmagyar községünk életérdekeit figyelembe véve méltóztatásuk segítségünkre lenni az illetékes végrehajtó szerveknél, hogy sokat szenvedett községünk a húsz éves rabság után elérhesse természetes vágyaink legalább egy részét. Érezve Nagyméltóságod atyai szeretetét és megértését a felszabadult magyarság nehéz életkérdései iránt, bátorítva érezzük Nagyméltóságodnak előadni alábbi alázatos kérésünket.

Mint annyi más község, mi sem kaptunk a cseh földreform során földet, hanem némán kellett túrnunk, hogy színmagyar községünkbe cseheket telepítenek. Ezek a telepítések, valamint a létesített maradó birtokok elvették a községtől a természetes terjeszkedés lehetőségét, ezért arra kérjük Nagyméltóságodat, hogy ezen földterületek, illetve beépített házhelyek eléréséhez hozzásegíteni méltóztatásuk. [...]

Az idetelepített ruszinok földjeit ezért bátorodunk kérni, mert őket a csehek szlávósító céllal helyezték el köztünk. Valamennyien olyanok, akiknek a csehszlovák rendszerben érdemeik voltak, és a minket illető földeket ezen érdemeik elismeréseképpen kapták. Úgy érezzük, hogy a magyar nemzetet is képviselő magyar királyi

kormány nem szentesítheti azokat az intézkedéseket, melyek egy, a magyarsággal ellenséges beállítottságú szláv faji imperializmust szolgáltak. Ugyanezen okból és etnikai területünk megőrzése céljából bátorodunk Nagyméltóságodtól azt kérni, hogy ne engedélyezze ezen ruszinoknak a községünkben létesítendő gör[ög] katolikus egyházközséget, és ne engedje, hogy az ezen célra igényelt 120 kat. hold földet megkapják. Hisszük, ezen kérésünk összhangban áll Nagyméltóságod nézeteivel is, mert a jelen esetben nem egyszerű egyházpolitikai kérdésről van szó. A beszerzett görög katolikus egyház ugyanis azt jelenti, hogy e színmagyar területen a ruszinság egy erős kulturális bázist létesít, ami az utóbbi tíz évben a ruszinságnak a magyar nemzettestbe 10 km mélységbe való behatolásának legteljesebb jóváhagyása volna. Mi, akik magyar voltunkért szenvedtünk, nemcsak hazánk határaiért vagyunk készek meghalni, de ugyanilyen elszánással öröködünk a magyar nemzet etnikai területe felett. Ezért nagy bizalommal és őszinte ragaszkodással nézünk Nagyméltóságod intézkedései elé, mert tudjuk, ezen kérésünket csak függetlenségét visszanyert kormánya teljesítheti.

A község érdekeinek biztosítása céljából arra is kérjük Nagyméltóságodat, hogy ezen földterületek szétosztása folyamán a telekhelyekre nézve a földmérő bizottság kérje ki az előjáróság véleményezését is, hogy községünk zárt településformáját biztosíthassuk.

Bízva Nagyméltóságod jóindulatában és kérésünk pártfogolásában, vagyunk Nagyméltóságodnak

alázatos szolgálói

Kelt Bótrágyon, 1939. július 23-án.

Deák Ferenc
községi bíró az előjáróság nevében

Demjén Gábor

helyettes bíró

ifj. Izsák József
községi pénztárnok

Az irat jelzete: MNL OL K 28 – 104 – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Miniszterelnökség, Nemzetiségi és Kisebbségi Osztály – Eredeti, gépelt.

[1] JOSEPH ROTHSCHILD: *Csehszlovákia története a két világháború között*. Szeged, 1995, 82.

[2] MARIAN TOKAR: Gazdaságpolitika és társadalomfejlődés. Kárpátalja társadalmi, gazdasági fejlődése a Csehszlovák Köztársaságban. In: *Kárpátalja 1919 – 2009. Történelem, politika, kultúra*. Főszerk. Fedinec Csilla – Vehes Mikola. Argumentum – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, 2010, 54.

[3] CSERNICSKÓ ISTVÁN–FEDINEC CSILLA: Podkarpatszka Rusz eszméje a Csehszlovák Köztársaságban és a nyelvi viszonyok. In: FEDINEC CSILLA–CSERNICSKÓ ISTVÁN (szerk.): *„Ruszin voltam, vagyok, leszek...”* Népszerű olvasókönyv. Charta XXI Egyesület – Gondolat Kiadó, 2019, 119.

[4] BOTLIK JÓZSEF: *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján*. I. kötet. *Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok*. Nyíregyházi Főiskola – Veszprémi Tanárképző Főiskola, Nyíregyháza, 2005, 177–244.

[5] Uo.

[6] Державний архів Закарпатської області (Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, a továbbiakban: KTÁL), fond 36. op. 1. od. zb. 13. f. 1–2.

[7] SIMON ATTILA: *Telepések és telepes falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között*. Somorja, 2008, 46.

[8] JAN VOŽENÍLEK: *Predbežné výsledky Československé pozemkové reformy. Země Slovenská a Podkarpatoruská*. Praha, 1932, 510–511. Vö. LUKÁŠ NOVOTNÝ–MICHAL STEHLÍK–ANDREJ TÓTH: *Národnostní menšiny v Československu 1918–1938 Od státu národního ke státu národnostnímu?* Univerzita Kralova v Praze, Filozofická fakulta, 2012, 172.

[9] KTÁL, fond 36. op. 1. od. zb. 527. 55–67.

[10] Národní archiv České republiky (Cseh Nemzeti Levéltár, NACR), fond 705/5, inv. 91, karton 190.

[11] KTÁL, fond 36. op. 1. od. zb. 1796.

[12] A telepítések etnikai hatásáról, és általában a kárpátaljai telepítés politikáról részletesebben lásd: SZAKÁL IMRE: *Telepések és telepes falvak a csehszlovák Kárpátalján*. MTA Kisebbségkutató Intézet, Kalligram, Bp., 2017.

[13] Bótrágy napjainkban a Beregszászi járás települése, ukránul Батрадь.

[14] Bátyú napjainkban a Beregszászi járás települése, Батьово.

[15] Kaminszky, Jozsif (1878 – 1944): néhol Kaminszky József, kárpátaljai ruszin politikus 1924–1925-ben az Agrárpárt színeiben csehszlovák nemzetgyűlési képviselő.

[16] Gagatko, Andrij (1884 – 1944): ügyvéd, ruszofil politikus, 1924 és 1929 között a Kárpát-Orosz Munkapárt nemzetgyűlési képviselője.

[17] Figyelemre méltó, hogy nemcsak a telepések nemzetisége esetében használja a levél szerzője a „cseh” etnonimát, de az államhatalmat is a „cseh” és nem a „csehszlovák” kifejezéssel írja le.

[18] Határőrtellegesnek a memorandum írói, tehát a Kárpátaljára telepített légionáriusok nevezték magukat.

[19] Černý, Josef (1885–1971): 1934 és 1938 között Csehszlovákia belügyminisztere.

[20] Állami Földhivatal.

[21] Bradač, Bohumir (1881–1935): Csehszlovákia nemzetvédelmi minisztere 1932 és 1935 között.

[22] Chaloupka, František (1869–1951): cseh agrárpárti politikus.

[23] Beneš, Edvard (1884–1948): Csehszlovákia külügyminisztere (1918–1935), miniszterelnöke (1921–1922, 1935–1938) és elnöke (1939–1945: önkéntes száműzetésben, 1945–1948).

[24] A forrásban vélhetően Rudolf Beranra, a Csehszlovák Agrárpárt politikusára utalnak, aki viszont nem volt miniszter Jan Malypetr 1934 és 1935 között regnáló második kormányában.

[25] Teleki Pál (1879–1941): magyar földrajztudós, politikus. Külügyminiszter (1920), vallás- és közoktatásügyi miniszter (1938–1939), kétszeres miniszterelnök (1920–1921, 1939–1941).

Címkék:

[Kárpátalja](#) ^[5]

[Csehszlovákia](#) ^[6]

[betelepítés](#) ^[7]

[telepések](#) ^[8]

Kiadás: 19. évfolyam (2019) 5. szám

Forrás webcím: <https://www.archivnet.hu/telepitespolitika-karpataljan-a-ke-t-vilaghaboru-kozott>

Hivatkozások

[1] <https://www.archivnet.hu/telepitespolitika-karpataljan-a-ke-t-vilaghaboru-kozott>

[2] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/1.79279605_2166060483698825_3616890276057972736_n.jpg

[3] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/2.sz_78424274_1734698833331657_7701218116570710016_n.jpg

[4] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/3.79290798_1430976623727745_3785679720536866816_n.jpg

[5] <https://www.archivnet.hu/cimkek/karpatalja>

[6] <https://www.archivnet.hu/cimkek/csehszlovakia>

[7] <https://www.archivnet.hu/cimkek/betelepites>

[8] <https://www.archivnet.hu/cimkek/telepések>